

Berdaq shayırdıń lirikasında zaman teńsizliginiń súwretleniwi

Roza Qosıbaeva Ramatullaevna

Nókis qalası №2-sanlı kásip-óner mektebiniń Qaraqalpaq tili hám ádebiyatı pán oqıtıwshısı

Annotaciya: *Bul maqalada Berdaq shayırdıń ózi jasap ótken dáwiriniń shınlıǵı menen haqıyqatlıǵın kórkem poeziyaları arqalı ashıq bildirilgenligine toqtalıp ótilgen. Shayırdıń lirikasınıń baslı teması zaman teńsizligin súwretlep beretuǵın shıǵarmaları kórsetilip ótilgen.*

Аннотация: *В статье подчеркивается , что поэзия Бердака открыто выражает истинность и подлинность эпохи его творчества . Показано , что главная тема лирики поэта - изображение современного неравенства.*

Abstract: *The article emphasizes that the poetry of Berdak openly expresses the truth and authenticity of his creative era It is shown that the main theme of the poet 's lyrics is the image of modern inequality.*

Berdaq Ğargabay ulı XIX ásirdegi Qaraqalpaq klassık ádebiyatınıń tiykarın salıwshılardıń biri. Onıń lirikalıq shıǵarmaları ideyalıq mazmunı hám kórkem-estetikalıq dárejesi boyınsha adamnıń kewil tuyǵıların, júrek dártlerin qozǵaytuǵın, oqıǵanda yáki tıńlaǵanda tereń oy pikirler oyata alatuǵın joqarı kórkemlikke iye. Shayır kórkem ádebiyattıń xalıq ómirine, jámiyet mápine xızmet qılatuǵının túsingen. Sol ushında hár bir lirikasınıń temasın jámiyet ómirinen, xalıq ishinen alıp jazadı. Sonlıqtan da onıń lirikalarında mudamı xalıq jırlanadı. Xalıqtıń tilek-maqsetlerin, jaqtı ómirge umtılıwın, eziwshilerge narazlıǵın sáwlelendiredi. Solay etip, Berdaq lirikasınıń baslı teması xalıq taǵdı, onıń awır kún kóriwi, jaqtı turmıstı ańsawı boldı. Bul ideya shayırdıń “Pana ber”, “Xalıq ushın”, “Bolǵan emes”, “Zamanda”, “Bıyıl”, “Salıq”, “Izler edim” hám t.b

qosıqlarında ayrıqsha kúshli súwretlengen. Mısalı, shayırdıń “Bolǵan emes” shıǵarması shayırdıń dáwirge bolǵan kóz-qarasın kórsetedi.

Bul dunya, dunya bolǵalı,
Patsha ádil bolǵan emes.
Shayırlar qálem alǵalı,
Xatqa tuwrı salǵan emes.

Inaǵıw-bektiń balları,
Bárine jetti qolları,
Qıysıq bolsa da jolları,
Hesh waq hárip-talǵan emes.

...Qaraqalpaq xalqı bulıp,
Qońsı otırǵan eli kúlip

dep jazadı. Shayır bul qatarlar arqalı klasslıq teńsizlikti, jámiyettiń tiykarǵı qarama-qarsılıǵın anıq kórsetip beredi.

Berdaq shayırdıń bul shıǵarması arqalı dáwirge durıs karakteristika beriwge háreket etedi. Bir-birine pútkilley qayshı eki túrli ómirdiń, ekewi eki basqa sharayattıń birge jasap turǵanlıǵın ańlap, jáne olardıń hesh qashan kelispeytuǵın keyiptegi toparlar ekenligin ashkarlawı onıń úlken mártligi bolıp esaplanadı. Sonıń menen birge onday adamlardıń tas bawır, pás, miyirmsiz asa ketklen zıqna, insapsız ekenligin, olardan azıraq bolsa da jaqsılıq kútiw paydasız ekenin kórsetip berdi. Shayır qosıqta xalıqtıń kún kórisin sheber metaforalıq súwretlewler menen de ashıp bere alǵan. Mısalı:

Qaraǵay emes, sókit boldım,
Qatań emes, jigit boldım,
Tawdan ushqan búrkit boldım,
Qonar jerim bolǵan emes.

Ullı rus sinshili (kritigi) V.G.Belenskiydiń mınanday pikiri bar: “Shayırdıń mazmundı óz xalqınıń ómiri beredi” deydi. Haqıyqatında da shayırdıń

bunday sociallıq oylanıwdaǵı qosıqlardı tek bir yá eki qosıǵında ǵana berip qoymaydı. Mısalı, ol “Kórinedi” , “Xalıq ushın”, “Aqıbet”, “Dáwrán”, “Pana ber”, “Kózim”, “Bolmadi”, “Jaqsıraq” hám t.b kóp qosıqların jazadı.

“Zamanda” degen qosıǵında adamnıń jasawınıń qıyın bolıp, awır feodallıq, sociallıq jaǵdaylardıń sebeplerinen xalıq ashınarlı awhallarǵa túsip qalǵanlıǵı, jıldan jılǵa bul zamannıń ańlanbay baratırǵanlıǵı, sol sebepli ne bir júyrek sheshenler de tillerinen baylanıp turǵanlıǵın kórsetip, ómirdiń zindanǵa aylanıp, xalıq basına túsken awırmanlıqtı aytıwǵa til jetpeytuǵınlıǵın jazadı.

Oylansań bul dunya biypayan eken,

Dushpan isi xalıqqa kóp ayan eken,

Baylar qasqır, túlki, xalıq qoyan eken,

Qarańǵı qaplaǵan qayǵı zamanda- dep ǵázepli sezimlerin allegoriyalıq súwretlew arqalı áshkarlap beredi. Bul avtor tárepinen jazıla salǵan ápiwayı nárese emes. Bul shayırdıń ózi jasap turǵan dáwirdiń, xalıqtıń kóz-qarasları menen ólshep kórip háreket etip turǵan zaman haqqında shayırdıń shıǵarǵan juwmaǵı. Kisiniń haqın jewshilerdi, ǵárip-qásirlerge azap beriwshilerdi nadanlar dep atap “Xalıq ushın” degen qosıǵında ústem toparları haqqında “Nadanlar xalıqtı jep dáwrán súrerler, kewlim qabardı meniń sol ushın” dep jazadı. Feodallıq jámiyettiń iplaslıǵın ashıp bere otırıp, jarlı xalıq ushın baxtlı, jaqtı zamandı arman etti. Shayırdıń “Kórinedi” qosıǵı onıń “Bolǵan emes”, “Zamanda” qosıqlarınıń dawamı esaplanadı. Sebebi ol bir qosıǵında ayta almaǵan oyların ekinshi shıǵarmasında tolıq aytadı.

Dunyası qursın qazan urǵanday,

Jasawıllar nayza alıp turǵanday,

Qaraq basqa aqırzaman qurǵanday,

Zaman maǵan qara duman kórinedi.

... Pátwasız eter zalım sózińdi,

Zaman maǵan zından kibi kórinedi- degen qatarları arqalı shayırdıń otlı ǵázep hám awır qayǵı menen jazǵanlıǵı kórinedi. Al “Bilmedim” degen shıǵarmasında zamannıń tarlıǵınan júziniń qapalıqtan

sarǵayıp ketkenligin, ómirdiniń japa shegip qorlanganlıǵı aytılsa, “Dáwran” dep atalatuǵın qosıǵında xalıq armanları kórsetilgen. Xalıqtıń bul kórip atırǵan azabı Berdaq shayırdı endi xalıqtı azat etiwshilik ideyaların jırlawǵa, bunday qayǵılı ómirge qarsı ashıq gúreslerge shaqıratuǵın poeziyanı jazıwǵa kiristi. Endi onıń dóretiwshiliginde eldi, xalıqtı azatlıq gúreslerge shaqıratuǵın “Xalıq ushın”, “Jaqsıraq”, “Izler edim”, “Jaz keler me”, “Kerek” usaǵan patriotlıq gúreslerge iytermelewshi qosıqları payda bola basladı.

Juwmaqlap aytatuǵın bolsaq, Berdaq shayırdı óz zamanında xalıq arasında ullı ideyalar menen jasaǵan shayırdı. Eldiń kórkem sóz ustası sıpatında ullılıǵın ózinde bar dóretiwshilik talantın, jigerin el xalıq baxtı ushın xızmet etiwge arnaǵan shayırdı. Sol sebepli onıń lirikası óz zamannıń ideologiyalıq quralı bolıp xızmet ataqaradı hám olardı búgingi jas áwladlarǵa jetkerip beriw wazıypalardan biri sanaladı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Á.Paxratdınov. “Berdaq shayırdıń kórkemlik dunyası”, Nókis “Qaraqalpaqstan” baspası, 2007-jıl
2. A.Murtazaev. “Berdaq shıǵarmalarında zamanagóylik hám sheberlik” Nókis baspası
3. Á.Paxratdınov. “Q.Paxratdınov. “Berdaq shayırdıń haqqında legendalar, ápsanalar hám haqıyqatlıqlar “ Nókis “Bilim” baspası, 1997-jıl
4. Berdaq. Tańlamalı shıǵarmaları. Nókis, 1987-jıl
5. Q.Q. Jarimbetov, Q.K. Orazımbetov “Qaraqalpaq ádebiyatı”. Nókis “Bilim” baspası, 2006-jıl